

TEXTILE VOCABULARY IN THE ROMANIAN LANGUAGE. ETYMOLOGICAL AND SEMANTIC ISSUES

Silvia Pitiriciu

Assoc. Prof., PhD, University of Craiova

Abstract

The specialized vocabulary of textiles can be researched from various perspectives: semantic, morphological, orthographic, statistical, etc. The origin and semantics are two relevant components for understanding the words designating textiles. By establishing direct etymology and, in the case of certain words, especially words of Romance origin, indirect etymology, one can identify the place that the specialized vocabulary of textiles occupies in the history of the Romanian language. The meanings of words are important for the evolution and diversity of textile vocabulary, marking certain moments in the history of world culture.

Keywords: etymon, meaning, loan, proper name, common name

0. Introducere

Lexicul materialelor textile constituie un segment al lexicului specializat, care a luat naștere odată cu fibrele și s-a dezvoltat în perioada când au apărut țesăturile. Acestea presupun o serie de îndeletniciri prealabile (creșterea animalelor, prelucrarea lânii și a părului, torsul firelor, țesutul la început în casă, apoi în ateliere meșteșugărești, ulterior în fabrici) și influențează modul de a ne îmbrăca, de a ne confecționa veșminte și de a le înfrumuseța, de a le adapta nevoilor, de a concepe combinații inedite de motive, culori, forme.

În ansamblu, lexicul textilelor oferă indicii despre istoria umanității, despre geografie, comerț, economie, modă, artă, design, elemente observabile în etimologie, în semnificații sau chiar în definiție. Etimologia este relevantă pentru istoria și pentru circulația termenilor într-un anumit spațiu și timp, pentru legăturile pe care limba română le-a avut cu alte limbi.

În limba română, există puține studii privind lexicul textil: în cercetările sale, Florica Dimitrescu se ocupă de etimologia și de semantica termenilor¹; studiile noastre s-au oprit la antonomază în cadrul lexicului textil ori la analiza unor fibre textile². Abordările lingvistice

¹ Florica Dimitrescu, *Denumirile textilelor sintetice în limba română*, în vol. *Drumul neîntrerupt al limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2002, p. 182-198; Florica Dimitrescu, *Denumirile textilelor artificiale în limba română*, în vol. 2 *Drumul neîntrerupt al limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2003, p. 116-120; Florica Dimitrescu, *O perspectivă etimologico-semantică asupra elementelor românești de sursă turcă din aria textilelor*, în vol. *Limba română. Ipoteze ale variației lingvistice*, I, București, Editura Universității din București, 2011, p. 233-248; Florica Dimitrescu, *Denumirile românești ale unor textile de origine italiană*, în vol. *Teme lexicale actuale (începutul secolului al XXI-lea)*, București, Editura Academiei Române, 2012, p. 208-217.

² Silvia Pitiriciu, *L'antonomase dans la terminologie des produits textiles*, în „Limbă și literatură. Repere identitare în context european”, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2010, p. 79-83; Silvia Pitiriciu, *De la terminologie des textiles: mătasea*, în „Studii și cercetări de onomastică și lexicologie” (SCOL), Craiova, Editura Sitech, Anul I, Nr. 1-2/2010, p.185-198; Silvia Pitiriciu, *From the Terminology of Textile Materials:*

pot fi însă de natură diferită: de la definiții, semantică, la etimologie, istoric, onomastică, frazeologie etc.

În cercetarea aceasta, ne-am oprit la lexicul specializat al materialelor textile, urmărind câteva aspecte etimologice și semantice. Pentru analiză, am selectat corpusul de termeni din MDA.

1. Materialele textile

Termenul *textil* se asociază în mod curent cu nume precum industrie, fibre, plante produse, mărfuri, fabrici etc. Sintagma *materialele textile* se referă la materiale din fibre textile (stofe, pânzeturi), obiecte confecționate etc., produse în țesătorii. În funcție de domeniul de utilizare, materialele textile folosite ca materii prime în industria confecțiilor, sunt de mai multe tipuri³: unele sunt realizate prin țesere (țesături de bumbac, de mătase, de lână, de in sau tip bumbac, mătase, lână, in); altele sunt țesături pentru furnituri de croitorie (satin, atlas, serj, tafta, căptușeli, benzi textile, etichete); țesături pentru uz casnic (tapițerii, țesături decorative, fețe de masă, fețe de plapumă, țesături pentru huse, draperii); țesături tehnice (filtre, site, furtunuri, materiale geotextile, țesături pentru corturi, parașute); materiale textile realizate prin tricotare (ricoturi pentru îmbrăcăminte, perdele, articole sport, articole cu destinații medicale); materiale textile nețesute, produse cașerate etc.

Diversitatea materialelor textile constituie un domeniu de cercetare nu numai pentru specialiștii în industria de profil, ci și pentru lingviști, terminologi. Numele materialelor textile au o vechime în limbă, o istorie, fiind elemente importante în istoria lexicului limbii române. Unele se înscriu între elementele moștenite din latină, cele mai multe însă, între împrumuturile din limbile de circulație, cu care româna a intrat în contact.

2. Etimoane

Cele mai multe etimoane pe care s-au format numele de țesături sunt toponime. Ele sunt legate de locul unde s-au fabricat pentru prima dată materialele textile. Mai rare sunt antroponimele, acestea fixându-se în conștiința colectivității, urmare a prestigiului pe care l-a avut familia manufacturierului.

Diversitatea etimoanelor este remarcabilă la numele țesăturilor. Orientul a furnizat multe nume de țesături, prin arabi și chinezi. Etimoanele amintesc de orașe prestigioase în Antichitate și din Evul Mediu:

Damasc provine din numele capitalei siriene (în arabă, *Dimashq al-Shām*⁴), unde a fost inventat procedeul de bătătură. Din Siria, numele este răspândit în Orient încă din secolul al V-lea și în Occident, mai târziu.

Muselină trimite la termenul italian *musolino*, provenit de la numele orașului irakian *Mosul*⁵. Acesta (în arabă *al-Mawşil* < *waşala* „a lega, a uni”, privitor la traficul vaselor care legau cele două râuri Tigru) era situat pe malul drept al râului Tigru, aproape de Ninive⁶.

Gaz provine de la numele orașului *Gaza* din Palestina sau de la arabul *qazz*, provenit din persană. Țesătura ajunge în Evul Mediu, în secolul al XIV-lea, în Europa⁷.

Organdi este o alterare a lui *Ourgentch*, oraș de negoț între arabi și chinezi, în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea⁸.

Cotton, în vol. *Discourse as a Form of Multiculturalism in Literature and Communication*, section Language and Discourse, Iulian Boldea (coordinator), Tîrgu-Mureș, Editura Arhipelag XXI, 2015, p. 41-48.

³ Ioan Iacob, *Inginerie generală în textile-pielărie*, Iași, Editura Performantica, 2005, p. 12-13.

⁴ PR, p. 606.

⁵ La Veneția în secolul al XVII-lea i se spunea *mussolina*, cf. DH, p. 272.

⁶ Cf. PR, p. 1565.

⁷ Cf. DH, p. 204.

⁸ Cf. DH, p. 288.

Nanchin / Nanking, în chineză *Nanjing*, este numele unui oraș din China, capitala de sud a provinciei Jiangsu⁹.

*Peching/Peking*¹⁰, în chineză *Beijing*, este numele capitalei nordului (*Pei-King* sau *Peking*)¹¹.

Șantung este numele unei provincii din China, unde se fabrica această țesătură.

Din Europa, provin câteva denumiri de țesături fabricate în Franța, Marea Britanie, Olanda. În unele cazuri, toponimele au o istorie și semnificații diferite:

Valansienă este legat de numele orașului din nordul Franței, unde în Evul Mediu se practicau foarte multe meserii și se fabrica țesătura. Toponimul provenit din latină are semnificația „pământurile lui Valentianus”¹².

Tricot este numele unei comune din departamentul Oise, regiunea Hauts de France, unde se fabricau țesături în cantități mari.

Tul provine de la toponimul *Tulle*, orașul a apărut țesătura prima dată. La origine, vechiul *Tutelae* < lat. *Tutela* era numele unei divinități care semnifica protecția.

Oxford provine din toponimul omonim, unde se fabrica țesătura.

Shetland este numele arhipelagului de insule din nordul Scoției. Vechiul toponim *Hiatland/Hetland* trimite la două nume comune: *het* „fierbinte” (referitor la rocile bazaltice) și germ. *land* „țară, regiune”, „insule”¹³.

Tweed este numele fluviului omonim din Marea Britanie, care marchează frontiera dintre Scoția și Anglia. În valea acestui fluviu se fabrica țesătura¹⁴.

Olandă este legat de numele țării, unde în Frise și în Provinciile Unite¹⁵ se produceau mari cantități de materiale textile.

Antroponimia a furnizat mai puțin nume de materiale textile:

Goblen este legat de numele familiei *Gobelin* (în fr. *Manufacture nationale de Gobelins*), care, la mijlocul secolului al XV-lea, au adus din Flandra la Paris celebrele tapiserii bruxelleze¹⁶.

Creton este un termen cu o etimologie incertă: s-a format fie din antroponimul (*Paul*) *Creton* sau (*M.*) *Cretonne*, presupuși inventatori, fie din toponimul *Creton*, sat în Normandia. Altă sursă ar fi alterația numelui *Courtonne* (*Courtonne-la-Meurdrac-Calvados*), provincie unde țesătura era fabricată în secolul al XVIII-lea¹⁷.

Uneori este greu de identificat toponimul, mai ales dacă de la acesta s-a format un nume comun. *Satin* are un astfel de etimon: vine din ar. *zayntouni*, nume care desemna orașul *Tsia-Toun* din China. De la numele arab s-a născut sp. *aceituni*, apoi *zatin*, *satin*¹⁸. Și mai dificil de refăcut etimonul este în cazul numelui *tobralco*. Acesta are la origine numele propriu de marcă *Tootal Broadhurs Lee & Co.*, cunoscută încă din 1930 la Manchester pentru confecții de copii¹⁹.

⁹ În chineză Nanjing sau Nan-King, capitala de sud, oraș în China, în provincia Jiangsu. Orașul este o veche capitală imperială, prima a dinastiei Ming, cf. *Le Robert encyclopédique des noms propres*, 2009, p. 1591.

¹⁰ DOOM menționează forma și varianta, p. 586.

¹¹ Cf. PR: 1743.

¹² Cf. PR, 2325.

¹³ Schetland, arhipelag în nordul Scoției, cf. *Le petit Larousse en couleurs*, 1994, p. 1678; cf. PR, p. 2103.

¹⁴ Cf. PR, p. 2300.

¹⁵ Cf. DH, p. 217.

¹⁶ Cf. *Le Robert encyclopédique des noms propres*, 2009, p. 919.

¹⁷ Cf. DH, p. 155-156.

¹⁸ Cf. DH, p. 342.

¹⁹ Cf. DH, p. 381.

Provin din nume comune de origini diferite mai multe nume de țesături. Sensul etimonului se păstrează parțial în numele țesăturii. De exemplu:

Crep < fr. *crêpe* < lat. *crispus*, folosit la început pentru păr, ajunge în franceza veche *crep*, *crepa*. Cuvântul făcea referire la suprafața neregulată a stofei.

Etamină < fr. *étamine* < lat. *stamen*, *staminea*, cu sensul de „cămașă de lână” purtată de călugări în Evul Mediu.

Lame < fr. *lamé* < lat. *lamina* „foaie subțire”, bandă de metal care intră în structura țesăturii.

Velur < fr. *velours* < lat. *villosus* „păros” sau *villus* „smoc de păr”, sens de care este legat aspectul țesăturii.

Imprimeu < fr. *imprimé*, nume generic referitor la procedeele vechi de marcarea a desenului pe o țesătură.

3. Etimologie directă

Sunt moștenite din latină în limba română numele unor țesături cunoscute din cele mai vechi timpuri: *in* < lat. *linum*, *lână* < lat. *lana*, *mătase* < lat. *metaxa*, cf. ngr. *μετάξι*²⁰. Numele unor țesături au o vechime în limba română, cum este *postav* (< slv. *nocmavb*), ori tc. *saia* (< tc. *saya*), azi ieșit din uz.

Cele mai multe denumiri sunt împrumutate din franceză, italiană, germană, turcă, rusă, poloneză, engleză, în momente diferite din istoria culturală românească.

Sunt provenite din franceză cele mai multe denumiri ale țesăturilor: *crep* < fr. *crêpe*, *crepon* < fr. *crépon*, *crepdeșin* < fr. *crêpe de Chine*, *creton* < fr. *cretonne*, *droghet* < fr. *droguet*, *ecosez* < fr. *écossais*, *eponj* < fr. *éponge*, *etamină* < fr. *étamine*, *gaz* < fr. *gaze*, *grenadină* < fr. *grenadine*, *imprimeu* < fr. *imprimé*, *indian* < fr. *indienne*, *madrás* < fr. *madrás*, *moar* < fr. *moire*, *mohair* < fr. *mohair*, *molton* < fr. *molleton*, *fetru* < fr. *feutre*, *finet* < fr. *finette*, *flanelă* < fr. *flanelle*, *fular* < fr. *foulard*, *lame* < fr. *lamé*, *organdi* < fr. *organdi*, *oxford* < fr. *oxford*, *pichet* < fr. *piqué*, *rabană* < fr. *rabane*, *satin* < fr. *satin*, *serj* < fr. *serge*, *șantung* < fr. *shantoung*, *tartan* < fr. *tartane*, *valansienă* < fr. *valenciennes*, *velur* < fr. *velours*, *viscoză* < fr. *viscose*, *voal* < fr. *voile*, *zenana* < fr. *zénana*.

Provin din alte limbi: *tweed* < engl. *Tweed*; *cașa* < germ. *Kaschieren*, *rips* < germ. *Rips*; *fresco* < it. *fresca*.

Au etimologie multiplă câteva denumiri de țesături: *damasc* < fr. *damas*, it. *damasco*; *gabardină* < fr. *gabardine*, germ. *Gabardine*, sp. *gabardina*; *muselină* < pol., tc. *muslin*, fr. *mousseline*, it. *mussoline*; *olandă* < fr. *hollandaise*, it. *olanda*; *poplin* < rs. *поплин*, fr. *popeline*; *stofă* germ. *Stoff*, it. *stoffa*; *tafta* < tc. *tafta*, fr. *taffetas*, germ. *Taffet*, pol. *tafta*, mg. *tafota*; *tarlatan* < germ. *Tarlatan*, fr. *tarlatane*; *tobralco* < fr. *tobralco*, germ. *Tobralco*; *tricot* < fr. *tricot*, germ. *Trikot*; *twill* < fr., it. *twill*; *tul* < fr. *tulle*, germ. *Tüll*; *zefir* < ngr. *Ζέφυρος*, lat. *zephyrus*, fr. *zéphyr*.

Atestările termenilor înregistrați în MDA sunt legate de pătrunderea împrumuturilor în limba română, în procesul de formare a limbii literare – începând din secolul al XVII-lea (*zefir*, menționat în opera lui Dosoftei) și de modernizare în secolul al XVIII-lea (*damasc*, *finet*, *in*, *lână*, *muselină*), până când procesul este încheiat, în secolul al XIX-lea (*crep*, *ecosez*, *flanelă*, *madrás*, *molton*, *nanghin*, *pichet*, *serj*, *tartan*, *voal*); în secolul al XX-lea împrumuturile se diversifică (*cașa*, *crepon*, *crepdeșin*, *creton*, *droghet*, *eponj*, *fresco*, *fular*, *gaz*, *imprimeu*,

²⁰ Pentru traseul etimologic al cuvântului, a se vedea și Silvia Pitiriciu, *De la terminologie des textiles: mătasea*, în „Studii și cercetări de onomastică și lexicologie” (SCOL), Craiova, Editura Sitech, Anul I, Nr. 1-2/2010, p.185-198.

indian, lame, moar, mohair, peching, rabană, șantung, tobralco, tweed, twill, viscoză, zenana).

4. Definiții și sensuri

Materialele textile sunt definite în dicționarele de uz general prin genul proxim și diferențele specifice. Sunt definiții substanțiale, care au în vedere hiperonimul *țesătură*, precum și hiponimele *stofă* (*brocart, droghet, twill, tweed*), *pânză* (*calico, canafas, in, olandă, șifon*) și diferențe specifice care țin de proprietăți, de finalități sau de funcționalitate. Dintre proprietăți, primează forma, dimensiunea, culoarea, aspectul. La fel de importante sunt și trăsăturile care trimit la tehnica producerii. De exemplu: *fresco* este o „țesătură din fire subțiri de lână uni sau cu efecte de culori, întrebuințată mai ales pentru confecționarea îmbrăcăminte de vară” (MDA, p. 469); *organdi* definește o „țesătură de bumbac sau de in, subțire, transparentă și apretată, din care se fac obiecte de îmbrăcăminte” (MDA, 844); *serj* este o „țesătură de mătase amestecată cu bumbac, cu firul în diagonală, întrebuințată mai ales pentru căptușeli” (MDA, p. 444); *zenana* este o „țesătură cu urzeala de mătase și băteala de bumbac sau de vigonie, lucioasă pe o parte, mată și pufoasă pe cealaltă parte, folosită la confecționarea unor obiecte de îmbrăcăminte pentru femei” (MDA, p. 1373-1374). Sunt definiții simple, uzuale și aproximative (ca toate definițiile lexicografice).

Polisemia internă este bine reprezentată în lexicul materialelor textile. Pe lângă sensul de bază consemnat în definiție, unele cuvinte dezvoltă și alte sensuri, de la două la mai multe, în același domeniu.

Când cuvântul are două sensuri, primul se referă la țesătură, al doilea se referă la obiectul confecționat din țesătura respectivă. De exemplu: *molton* este „1. țesătură moale de bumbac, mai rar de lână, scămoșată pe una sau pe ambele fețe și folosită la confecționarea dublurilor la paltoane, a halatelor de casă, la îmbrăcăminte pentru copii. 2. obiect de îmbrăcăminte din molton” (MDA, p. 611); la fel, *indian*: „1. țesătură de bumbac, subțire și fină, albită, vopsită sau imprimată, originară din India, din care se confecționează obiecte de lenjerie 2. lenjerie confecționată din indian (1)” (MDA, p. 44); *gabardină*: „1. stofă fină de lână cu dungi oblice foarte subțiri. 2. (Rar) obiect de îmbrăcăminte din gabardină” (MDA, p. 491); *tartan*: „1. țesătură de lână sau de bumbac, cu carouri mari, divers colorate, provenită din Scoția 2. (p. ex.) șal confecționat din tartan (1)” (MDA, p. 837).

Când are trei semnificații, acestea se referă la țesătură, obiectul confecționat și varietăți de material sau la țesătură, un nume generic și obiectul confecționat. De exemplu: *muselină*: „1. țesătură de bumbac sau de mătase, foarte fină, subțire și străvezie 2. stofă de lână foarte fină și subțire 3. (la pl.) varietăți de muselină” (MDA, p. 659); *tricot*: „1. împletitură obținută prin formarea de ochiuri din fire textile și prin înlănțuirea lor 2. (p.ex.) țesătură făcută din fibre textile împletite în ochiuri 3. (p. ex.) obiect de îmbrăcăminte făcut din tricot” (MDA, p. 993); *flanelă*: „1. țesătură ușoară de lână sau bumbac, moale și pufoasă 2. îmbrăcăminte de lână (mai rar de bumbac) tricotată, în formă de pieptar sau de cămașă scurtă 3. pulover” (MDA, p. 430).

Când are mai multe semnificații, cuvântul indică materia primă, firul, obiectele confecționate. De exemplu: *mohair*: „1. păr de capră angora, folosit în industria textilă pentru fabricarea stofelor, a covoarelor, a fetruului etc. 2. fir de mohair (1) 3. scul de mohair 4. tricotaj de mohair 5. (p. ex.) postav țesut din lână mestecată cu păr de capră angora sau cu fire de mătase” (MDA, p. 603).

Chiar dacă diferențele specifice sunt bogate în descrierea materialelor textile, definițiile sunt asemănătoare în cazul multor cuvinte. Pentru înțelegerea semnificațiilor, cel puțin pentru

descrierea țesăturii, definițiile materialele textile, asemenea culorilor, ar trebui să beneficieze de suport ilustrativ în dicționarele explicative.

Unele cuvinte care desemnează materiale textile înregistrează în limba română și sensuri secundare în sintagme. De exemplu: *lână artificială* „fibră textilă obținută din cazeină, având aspectul și unele proprietăți asemănătoare cu lâna”, *lână regenerată* „fibră provenită din rebuturi și deșeuri de fabriocație, din a căror destrămare și cardare, în amestec cu lâna obișnuită, se obțin țesături și pâsle”, *lână tăbăcărească* „fibră textilă obținută ca produs secundar din depilarea pieilor oilor sacrificate, care se folosește mai ales la fabricarea pâslelor”²¹.

Evoluția semantică a unor cuvinte a dus la înregistrarea în limba română a unor deviații semantice. De exemplu: *a avea stofă* „a avea calități deosebite într-un domeniu”; *a fi curat tafta* „a fi foarte curat”, (reg.) *a fi vindecat tafta* „a fi vindecat cu desăvârșire”, (reg.) *a veni tafta la cot* „a se potrivi”, expresii în care *stofă* și *tafta* au căpătat sensuri metaforice.

5. Concluzii

Utilizarea adecvată a cuvintelor care desemnează materiale textile de către nespecialiști depinde de rigoarea definițiilor și a sensurilor. Etimoanele contribuie la o înțelegere mai rapidă a semanticii cuvintelor. În definiții se conservă o parte din sensul etimonului, acesta fiind în general legat de locul în care țesătura s-a fabricat prima dată. Hiperonimele și hiponimele contribuie fiecare la cunoașterea semnificațiilor, dar în mod diferit. Hiperonimele, cu sens mai vag, sunt însușite mai repede și mai bine cunoscute vorbitorilor, în timp ce hiponimele conferă, prin numărul mare de seme, mai multă precizie.

BIBLIOGRAPHY:

- Academia Română, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM), București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- Academia Română, *Micul dicționar academic* (MDA), București, Editura Univers Enciclopedic, vol. I A-C, 2001, vol. II D-H, 2002, vol. III I-Pr, 2003, vol. IV Pr-Z, 2003.
- Dimitrescu, Florica, *Denumirile textilelor sintetice în limba română*, în vol. *Drumul neîntrerupt al limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2002, p. 182-198.
- Dimitrescu, Florica, *Denumirile textilelor artificiale în limba română*, în vol. 2 *Drumul neîntrerupt al limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2003, p. 116-120.
- Dimitrescu, Florica, *O perspectivă etimologico-semantică asupra elementelor românești de sursă turcă din aria textilelor*, în vol. *Limba română. Ipostaze ale variației lingvistice*, I, București, Editura Universității din București, 2011, p. 233-248.
- Dimitrescu, Florica, *Denumirile românești ale unor textile de origine italiană*, în vol. *Teme lexicale actuale (începutul secolului al XXI-lea)*, București, Editura Academiei Române, 2012, p. 208-217.
- Harduin-Fugier, Elisabeth, Berthod, Bernard, Chavent-Fusaro, Martine, *Les étoffes. Dictionnaire historique* (DH), Les éditions de l'amateur, 2005.
- Iacob, Ioan, *Inginerie generală în textile-pielărie*, Iași, Editura Performantica, 2005, p. 12-13.
- Pitiriciu, Silvia, *L'antonomase dans la terminologie des produits textiles*, în „Limbă și literatură. Repere identitare în context european”, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2010, p. 79-83.

²¹ MDA, p. 312-313.

Pitiriciu, Silvia, *De la terminologie des textiles: mătasea*, în „Studii și cercetări de onomastică și lexicologie” (SCOL), Craiova, Editura Sitech, Anul I, Nr. 1-2/2010, p.185-198.

Pitiriciu, Silvia, *From the Terminology of Textile Materials: Cotton*, în vol. *Discourse as a Form of Multiculturalism in Literature and Communication*, section Language and Discourse, Iulian Boldea (coordinator), Târgu-Mureş, Editura Arhipelag XXI, 2015, p. 41-48.

*** *Le petit Larousse en couleurs*, Nouvelle édition Larousse, 1994.

*** *Le Robert encyclopédique des noms propres*, Le Robert, 2009.

*** *Le nouveau Petit Robert (PR), Dictionnaires Le Robert*, Pris, 1993.